

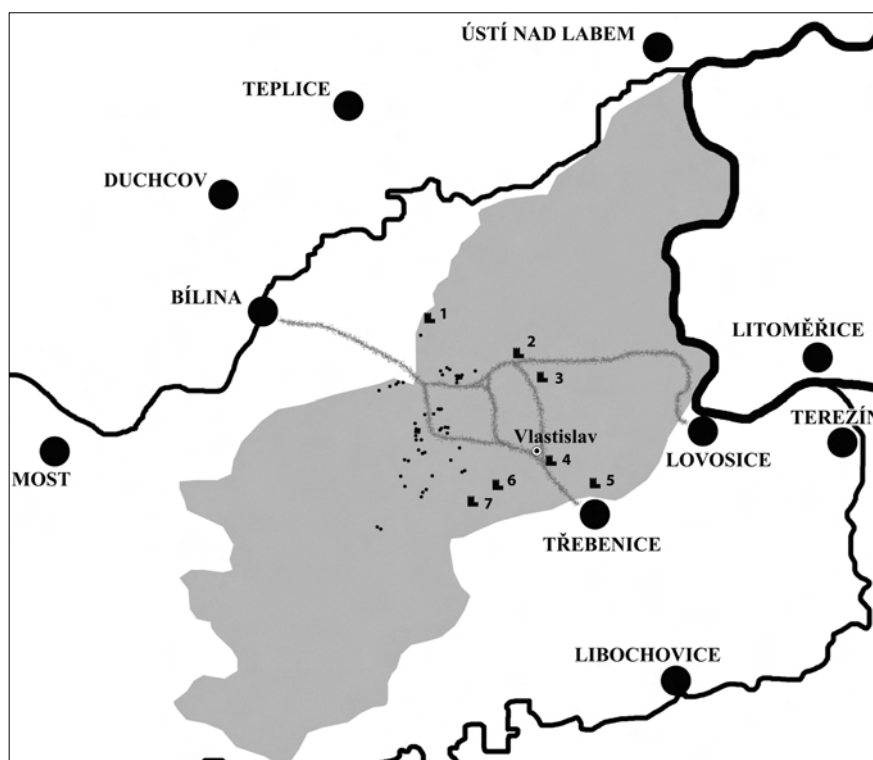
SOUBOR OSTRUH Z ČESKÉHO STŘEDOHOŘÍ

Milan Štolba – Luboš Rypka

ÚVOD

V západní části Českého středohoří v okolí obcí Lukov a Štěpánov bylo v posledních několika letech nalezeno během preventivního detektorového průzkumu přes padesát kusů železných jezdeckých ostruh datovatelných do období raného středověku až raného novověku. Zkoumaný mikroregion se tak díky systematické práci stal územím s vysokou koncentrací archeologických nálezů.¹ Právě vysoký nárůst nálezů jezdeckých ostruh či jejich částí, rozmanitost identifikovaných typů a s tím související možnosti jejich historické interpretace vedly k sepsání následujícího textu.²

Obr. 1. Mapa nálezů. Šedá plocha – západní část CHKO České středohoří; šedé linie – hlavní trasy historických cest skrz hory; černé linie – řeky (Labe, Bílina, Ohře); černé značky s cimbuřím – vrcholně středověké hrady (1 Kostomlaty, 2 Milešov, 3 Ostrý, 4 Skalka, 5 Košťálov, 6 Oltářík, 7 hrad na Blešenském vrchu); drobné černé tečky – místa, kde byly nalezeny ostruhy. Kroužkem je označen raně středověký hrad (hradiště) ve Vlastislavi

¹ Hlavním důvodem preventivního detektorového průzkumu je rozsáhlé a systematické rabování horských oblastí severozápadních Čech (České středohoří, Krušné hory) amatérskými hledači pokladů. Těch v regionu Ústeckého kraje působí přinejmenším několik set, což považujeme spíše za optimistický odhad. Přestože mezi hledači převládají milovníci novověkého vojenství (napoleonské války, II. světová válka), je známo, že např. ve Středohoří běžně v uplynulých letech docházelo jak k nálezům pravěkých bronzů, tak i artefaktů středověkého stáří. Nalezené předměty končí nejčastěji v soukromých sbírkách jednotlivých hledačů. Výjimkou ovšem není ani směna nalezených předmětů za jiné předměty „badatelského“ zájmu nebo prodej, a to bohužel i do zahraničí. Informace o nálezových okolnostech se tak nezadržitelně vytrácí. Ponechme nyní stranou otázku legálnosti této činnosti; v každém případě dochází k plošné ztrátě výpovědi archeologických nálezů bez možnosti jejich pozdější revize. Ostatně i část námi prezentovaných ostruh pochází z výkopků amatérských hledačů, některé kusy byly dokonce odhozeny, snad v domnění, že se jedná jen o pouhý bezcenný kus zkrouceného železného drátu.

² Za řadu cenných informací vděčíme M. B. Soukupovi z ArÚ AV ČR, Praha, v. v. i., za což mu na tomto místě děkujeme.

Ostruhy, jež jsou součástí tohoto souboru, nejsou jediným druhem nálezů ze sledovaného území. Během průzkumů byla nalezena řada dalších artefaktů, a to třmenů, podkov, udidel, hrotů, zákolníků, klíčů, kování, sekáčů apod. Těmto nálezům bude věnována pozornost na jiném místě. Pro účely tohoto textu byly vybrány výhradně ostruhy, respektive z nich nejvhodnější kusy zastupující různé typy a varianty, které se analogicky opakují. Stalo se tak ze dvou důvodů. Za prvé jsou ostruhy považovány za chronologicky nejcitlivější, za druhé jsou v rámci pestré škály všech nalezených předmětů typologicky nejrepresentativnější. Úplný přehled ostruh podle datace a nálezových okolností je podán v příložených grafech, ze kterých je patrné v jakém počtu a v jakém prostředí byly nalezeny (obr. 22–26). Všechny nálezy lze považovat za povrchové. Jejich uložení v lesní půdě nepřesáhlo 15 cm hloubky od dnešního povrchu a s výjimkou úvozových cest nebyly vázány na žádné další identifikovatelné nadzemní nebo archeologické objekty či situace.³

Průzkum byl prováděn na území o rozloze přibližně 10 km², a to striktně mimo rámec evidovaných archeologických lokalit (mimo valové areály na Hradišťanech nebo Štěpánovské hoře, středověké hrady apod., nutno ovšem podotknout, že právě tyto lokality jsou rovněž častým terčem nájezdů detektorářů).⁴ Povětšinou se jedná o svažité, hustě zalesněný terén, který v minulosti nebyl nejspíše využíván ani k zemědělské činnosti. Jediným omezením průzkumu byla fyzická dostupnost území. Nálezy pocházejí z poloh s nadmořskou výškou, která kolísá mezi 400 a 700 m nad mořem. Pomyslnými stěžejními body se staly samotné vrcholy kopců. Ty bylo možné prozkoumat podrobněji, protože se na nich obvykle nachází přirozená, dobře dostupná plošina, ohraničená strmými svahy. Menší počet nálezů pochází z okolí úvozových cest, zaniklých i dodnes užívaných. Podle našeho názoru mohou mít přímou spojitost s jejich využíváním v minulosti. Společně s nálezy ostruh se v okolí zmíněných komunikací nacházely zejména podkovy, datovatelné obdobně jako většina ostruh rámcově do 12.–17. století. Při průzkumu byla pořizována terénní fotodokumentace, poloha předmětů byla zaměřena dostupnými prostředky (GPS souřadnice) a zanesena do mapy. Při bližším ohledání míst nálezů se zpravidla ukázalo, že původní přirozené uložení předmětů bylo často ovlivňováno kořenovým systémem lesního porostu, působením činnosti přemnožené černé zvěře, jež devastuje tyto lokality ve značném rozsahu obvykle do hloubky 30–40 cm, a v neposlední řadě i těžkou lesní technikou (zejména na cestách a v jejich okolí). Nezřídka byly předměty nalézány v místech narušených staršími výkopy hledačů kovů. Významným postdepozicičním procesem je také přirozený půdotok – pohyb zvětralé horniny a půdního pokryvu po prudkých horských svazích směrem dolů.

K DĚJINÁM OSÍDLENÍ

Ačkoli se pohybujeme v horské oblasti, která není příliš vhodná pro zemědělskou činnost, evidujeme ve vymezeném mikroregionu poměrně bohaté stopy osídlení už od pravěku. Nejvýrazněji jsou přítomné na dvou místech. Prvním z nich je vrchol druhé nejvyšší hory Českého středohoří – Hradišťan, odkud pochází nálezy ze střední doby bronzové a doby popelnicových polí. Tato poloha zřejmě nebyla běžným hradištěm, kamenným valem vymezená lokalita mohla být využívána pouze nárazově k účelům, jež nelze dnes jednoznačně interpretovat (např. náboženské obřady, setkávání více komunit atd.; srov. *Smrž 1995, 54; Čtverák et al. 2003, 207–209*, pod heslem Mukov; *Smrž 2011* – zde i další literatura). Druhou nálezově bohatou polohou je Štěpánovská hora, valy opevněné hradiště z doby popelnicových polí, se stopami staršího osídlení, snad eneolitického (jak nepřímě dokládá nález kamenné sekerky na jednom z valů – pozn. aut.; k hradišti *Smrž 1995, 56; Čtverák et al. 2003, 309–310*). Kromě toho bylo asi 2 km severozápadně pod Štěpánovskou horou, v údolí kolem bývalých Radovesic, po léta zkoumáno bohaté osídlení, které zahrnovalo téměř všechna období pravěku. Zvláště bohaté nálezy pocházejí z mladší doby kamenné a z doby laténské (srov. např. *Budinský – Waldhauser 2004*; tam na s. 157–158 a 162 další bibliografie – pod jmény obou autorů).

V raném středověku (9./10.–12. století) ovládala osídlení ve zdejší oblasti hradiště ve Vlastislavi (zánik v 10. století) a hradiště v Bílině (zánik ve 12. století). Z Litoměřic přes Vlastislav do Bíliny a dále do Saska vedla cesta, po které ještě v závěru 11. století nejspíše jel do Bíliny i kronikář Kosmas. Vyplyvá

³ Do budoucna je počítáno s postupným zpracováním kompletního katalogu jezdeckých pomůcek z tohoto území.

⁴ Průzkum probíhal ve spolupráci s tehdejšími archeology Regionálního muzea v Teplicích, M. B. Soukupem a L. Rypkou (spoluautorem tohoto příspěvku). Desítky nalezených předmětů již byly předány (včetně průvodních údajů o nálezových okolnostech) do sbírek téhož muzea (počínaje inventárním číslem AS 13627), u ostatních k tomu dojde v nejbližší době.

to z jeho znalostí okolní krajiny i konfigurace terénu, které kromě Vlastislavi a Bíliny zmiňuje pouze u několika málo dalších lokalit (*Kosmas* I,10 a II,19; viz *obr. 1*). Podél této důležité komunikace, v dosahu potoků, se nepochybně již tehdy vytvářely zárodky dnešní sítě sídel. Osídlení se koncentruje výhradně v údolích mezi horami, eventuálně v údolních pramenných pánvích. Některé blízké kopce byly ve vrcholném středověku využity pro umístění kamenných hradů, ty však s výjimkou Kostomlat a Milešova měly převážně charakter vojenských pevností (srov. *Durdík 2000*, jednotlivá hesla). Nejstarší písemné zprávy o obcích v daném mikroregionu pocházejí vesměs až z poslední čtvrtiny 14. nebo první čtvrtiny 15. století (např. Dřevce, Lukov, Mukov, Skalice, Staré – srov. *MJ I–IV*). Výjimkou by mohl být Štěpánov, u kterého se uvádí již rok 1249, přičemž ovšem nelze vyloučit, že se tento záznam týká jiné obce téhož jména (srov. *MJ IV*, 297; *CDB IV-1*, 284).

V průběhu novověku byla část svahů využívána k pěstování ovoce; relikty sadů v podobě zplanělých ovocných dřevin jsou v některých místech patrné dodnes.

STARŠÍ NÁLEZY

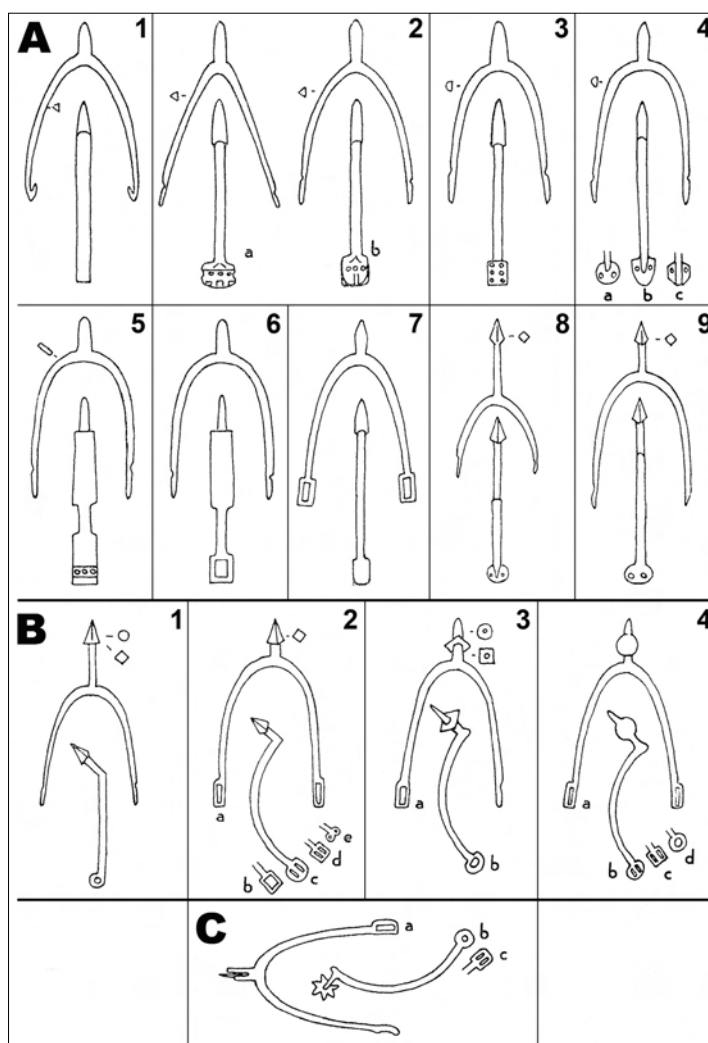
Starší středověké nálezy z dané oblasti jsou zcela ojedinělé. V evidenčních záznamech teplického muzea se uvádí železná podkova z Lukova, získaná Antonem Hermannem Fasslem dne 6. 5. 1914. Bohužel bez bližších náleзовých okolností (přír. č. B 25-6/73). Druhý takový nález pochází z vrcholové partie Hradišťan – jedná se o „železný mlat“ z původní archeologické sbírky Roberta von Weinzierla, nález ze dne 18. 12. 1885. Tento předmět se bohužel do dnešních dnů nedochoval (přír. č. B 27-a/73).

Početný a doposud nepublikovaný soubor kování, klíčů, podkov, sekáčů atd. z let 2008–2010 je součástí archeologické sbírky Regionálního muzea v Teplicích, kam jej předal první z autorů tohoto textu.

NÁLEZOVÝ STAV

Důkazem různé kvality složení materiálu bývají nálezy typologicky shodných kusů ze stejných lokalit, na nichž lze pozorovat různý stupeň zachovalosti. Je však nutné brát zřetel na odlišnou zachovalost nálezů z navzájem vzdálenějších lokalit, vzhledem k rozdílné povaze půd, z nichž byly vyzdvíženy. U některých ostruh je pozorovatelný postup koroze do té míry, že dochází k separaci jednotlivých částí, zatímco u jiných je koroze pouze povrchová.

Za povšimnutí stojí mechanická poškození, která mohla v některých případech vést ke ztrátě předmětů. Díky těmto poškozením nelze vždy jednoznačně identifikovat příslušnost nalezené ostruhy k pravé či levé variantě

Obr. 2. Typy jezdeckých ostruh z 9. až poloviny 14. století podle slovenských nálezů (podle Ruttkay 1976, upraveno)⁵

⁵ Je samozřejmě nutné mít na paměti, že směrem na východ od Čech se detaily v provedení ostruh mění pod vlivem jiných kulturních tradic, takže váha analogií nemusí být vždy stoprocentní.

provedení (tj. pravé či levé noze). Nevylučujeme, že asymetrie některých kusů je pouze druhotným jevem, souvisejícím s možnými deformacemi předmětů během postdepozičních procesů probíhajících v půdě. Velká část z nalezených ostruh postrádá jak háčky k uchycení řemínku, tak i přezky. Dalším důvodem jejich ztráty mohla být též poškození v oblasti plotének (oček), která mnohdy chybí na jedné, ale i na obou stranách. Celková deformace některých ostruh podle našeho soudu nasvědčuje tomu, že byly poškozeny při přímém styku s terénem (kameny, obnažený kořenový systém, obtížně schůdný terén apod.). Na základě pozorování defektů a anomálií se domníváme, že převážná většina nalezených ostruh byla ztracena v momentě, kdy byl jezdec nucen sesednout z koně a pohybovat se pěšmo. V případě kusů, získaných přímo z lesních cest, může být druhotná deformace způsobena těžkou lesní technikou, která často narušuje terén do značné hloubky.

TYPOLOGIE A VÝVOJ

V následujícím textu představujeme nejlépe dochované zástupce jednotlivých typů a jejich variant, kterým jsme pro lepší orientaci přidělili číselná označení. Předložený přehled samozřejmě nemůže reflektovat nálezy, které jsou součástí pro nás nedostupných soukromých sbírek, stejně jako ty, které se staly předmětem obchodování na nelegálním trhu s archeologickými nálezy. Starší nálezy z muzejních sbírek, pocházející z naší oblasti, až na ojedinělé výjimky, neregistrujeme.

A. Ostruhy s háčky

A 1 (obr. 3)

Naleziště: Štěpánov (k. ú. Štěpánov u Lukova) – u Lukovského potoka; mírně svažité lesní terén, 15 m od lesní cesty, dle nálezů užívané již v raném středověku.

Popis: Délka 80 mm, šířka 86 mm, hmotnost celého předmětu 15,1 g. Bodec kapkovitého tvaru je dlouhý 12 mm, jeho základna je kruhovitá s ozdobným lemem. Ostruha je vyrobena z jednoho kusu železa, což prokázal i rentgenový snímek. Ramena mají půlkruhovitý průřez a jsou rozvěvena v radiusu, který připomíná písmeno U. Výška průřezu na straně bodce je 6 mm, tloušťka 5 mm, pozvolna se mění ke straně s háčky na výšku 4 mm a tloušťku 3 mm. Celá délka vnější strany ramen je na horní a dolní hraně zdobena příčnými drobnými drážkami, vzdálenými od sebe 3–4 mm. Na styčné části ramen u bodce je na jedné straně patrné zdobení v podobě dvou diagonálně překřížených drážek – ve tvaru písmene X. Domníváme se, že výzdoba indikuje horní stranu ostruhy, díky analogickému detailu, který pozorujeme na ostruze ze Sadské. Ta je ovšem odlita z bronzu a podle Kavánové (1976, 11) patří již do první poloviny 7. století. Háčky o délce 10 a 12 mm jsou ohnuty na vnější stranu, což je poměrně ojedinělé provedení (*op. cit.*). Tato anomálie spolu s analogiemi z hradiště na vrchu Rubínu u Podbořan (okr. Louny) nás vede k dataci do starší doby hradištní.

Analogie: Bubeník 1988, tab. V (Rubín u Podbořan).

Datace: 7.–8. století.

B. Ostruhy s bodcem⁶

Od 7. století je pozorovatelná postupná proměna od jednoduchých trnů, až po tvarované bodce (12. až 14. století). Těmi se podrobně zabýval např.

Obr. 3. Ostruha s háčky – Štěpánov u Lukova, poloha u Lukovského potoka (A 1). Všechny kresby ostruh jsou dílem M. Štolby

⁶ V následujícím přehledu chybí exemplář z okolí Hradišťan, s kulovitým trnem, uložený v archeologickém oddělení Regionálního muzea v Teplicích pod inv. č. AS 13644, který odpovídá Ruttikayově skupině B, typu číslo 4 (srov. obr. 2).

A. Ruttkay (1976). U ostruh ze 7.–11. století je bodec prodloužen v ose ramen. Naopak u mladších kusů z 12.–14. století je bodec přisazen pod různým úhlem a ramena jsou prohnutá. Na tyto a jiné charakteristické znaky poukazuje ve své práci P. Košová (2004, 527) a pomocí nich řadí ostruhy do jednotlivých staletí (12.–15.). Na dvou exemplářích této skupiny je patrná výzdoba. U jednoho z nich nacházíme stopy po tautování v podobě tenkých příčných drážek na trnu s bodcem ostruhy z Páleče (obr. 7). U exempláře nalezeného na vrchu Líška (obr. 4) má výzdoba podobu tordování po celé délce dochovaného ramene. U kompletních ostruh s bodcem se dochovalo ukončení ramen v podobě plotének s nýtky a očky (očkovité ploténky). U neúplných ostruh předpokládáme totéž, ačkoli nelze vyloučit také kombinaci plotének s trapézovitým průchodem s již zmíněnými ploténkami s nýtky.

B 2 (obr. 5)⁷

Naleziště: Velká skála poblíž Lukova (k. ú. Lukov u Bíliny); kamenitá vyvýšenina mimo dosah cest.

Popis: Délka 173 mm, šířka 90 mm, výška 13 mm, hmotnost po konzervaci 46,89 g. Ostruha je osazena prodlouženým trnem kyjovitěho tvaru se zakončením v podobě cibulky. Délka trnu je 55 mm, se šířkou v místě základny 5,5 mm a na konci 7 mm. Průřez je kruhovitý, na spodní straně mírně zploštělý. V místě základny trnu je patrná ozdobná obruba, která byla před restaurováním pozorovatelná i na jeho konci. Ramena mají rovněž kruhovitý průřez, jenž je na vnitřní straně mírně zploštělý, a to po celé jejich délce. Průměr ramene v místě styčné části je 6 mm, v přechodu na ploténku 1–2 mm. Ramena jsou rozevřena do podoby písmene U. Ostruha je zcela plochá, přičemž trn je směřován v mírném úhlu vzhůru do výšky 13 mm. Ploténky jsou silné asi 1–2 mm a mají čtvercový tvar, s pozvolným přechodem do ramene. Jsou osazeny dvěma vertikálně umístěnými otvory na každé straně. V otvorech jsou patrné dochované nýtky sloužící k uchycení řemínku. Průměr hlaviček nýtků je 2–3 mm.

Analogie: Kavánová 1976, 57.

Datace: První polovina 10. století. N. Profantová (2013) nabízí o něco širší rozmezí datování těchto ostruh s počátky už ve druhé polovině 9. století.

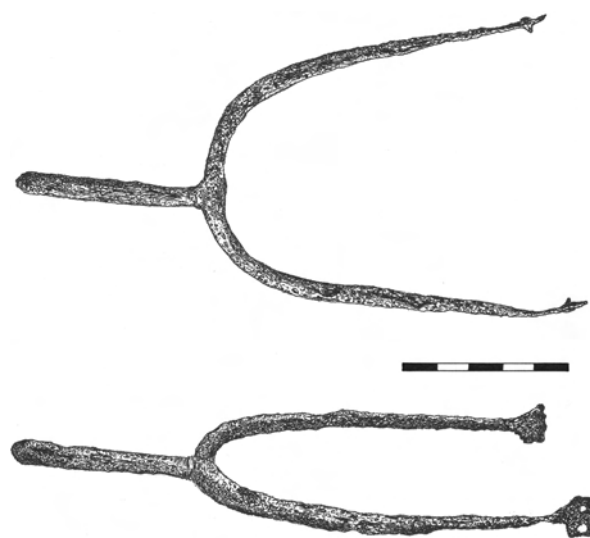
B 3 (obr. 6)

Naleziště: K. ú. Řisuty u Libčevsi – střední část severního svahu vrchu Lísky; kamenitý prudký svah, narušený kořenovým systémem.

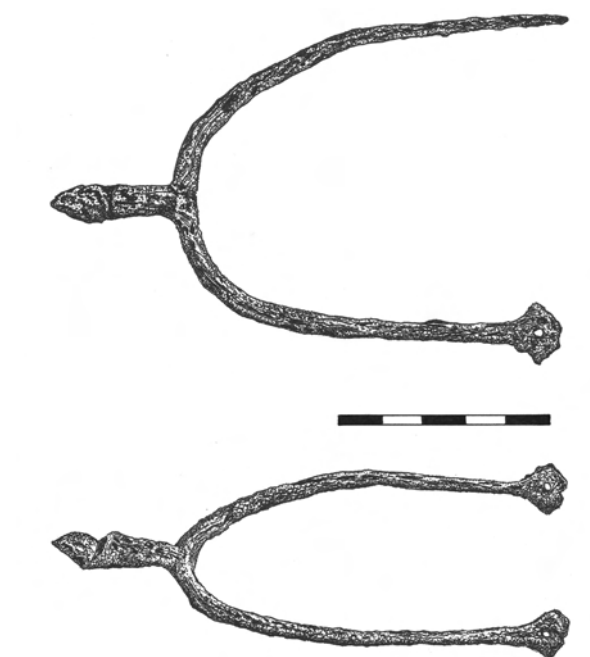
Popis: Délka 125 mm, šířka 82 mm, hmotnost po konzervaci 33,32 g. Ostruha je osazena bodcem kyjovitěho tvaru. Bodec o kruhovém průřezu a délce 30 mm je na konci zesílen do podoby cibulky. Průměr v místě přechodu do ramene je 7 mm, v nejširším místě 9,5 mm. V místě, kde je patrný přechod do cibulkovitěho ukončení, jsou dvě viditelné ozdobné drážky. Trn s bodcem je vychýlen směrem vzhůru v mírném úhlu vůči ramenům. Ramena mají kruhovitý nehraněný průřez, který se z 5 mm u bodce postupně zužuje na 3,5 mm u ploténky. Ramena

Obr. 4. Ostruha s bodcem. Líska u Řisut (k. ú. Řisuty u Libčevsi), archeologická sbírka Regionálního muzea v Teplicích, inv. č. AS 13645 (foto M. Cestrová), typologicky se shoduje s ostruhou ze Solanské hory (B5), avšak má navíc zdobená ramena

Obr. 5. Ostruha s dlouhým bodcem. Lukov, poloha Velká skála (B 2)

Obr. 6. Ostruha s bodcem. Líska u Řisut (B 3)

⁷ Již publikována (Profantová 2013, 61 – obr. 5.4, 65, 68).

nemají téměř žádné prohnutí a jsou tvarována do podoby písmene U. Spodní strana ramen v místě napojení trnu je mírně zploštělá. Tvar pravého ramene je v radiu mírně vychýlen, je možné, že se jedná o úmysl. Tato anomálie vůči horní a dolní straně ostruhu umožňuje výklad, že jde o ostruhu určenou pro pravou nohu jezdce. Ramena se v místě napojení na ploténky postupně rozšiřují na výšku 13,5 mm. Ploténky jsou vykovány do vějířovitého tvaru. V jejich středu je jedna dírka na nýtek držící řemínek. Tloušťka plotének je 2 mm, průměr otvoru 3 mm. **Datace:** Domníváme se, že ostruhu je možné zařadit do 11. století, přičemž je nutné zdůraznit, že výskyt ostruh s vychýleným bodcem je znám již z konce 10. století.⁸

B 4 (obr. 7; 7A)

Naleziště: Páleč (k. ú. Páleč u Milešova), v poloze zvané Dolina; svažité zalesněný prostor.

Popis: Délka 145 mm, šířka 95 mm, výška v místě prohnutí ramen 26 mm, hmotnost po konzervaci 42,2 g. Spolu s ostruhou byla nalezena i přezka o délce 30 mm a šířce 13 mm. Přezka se zachovala bez spojovací části, pomocí níž byla přichycena k řemínku. Vlastní ostruha je osazena trnem ukončeným kuželovitým bodcem s kvadratickou základnou, jež má oblé hrany po celém obvodu. Délka trnu s bodcem je 40 mm, bodec samotný má délku 16 mm. Trn se kyjovitě rozšiřuje až do místa napojení bodce. Základna bodce je 11 × 11 mm. V místě, kde trn vychází z ramen, je jeho průměr 6 mm. Ramena mají půlkruhovitý průřez, jehož výška v místě napojení trnu je 7,5 mm a u plotének činí 4,5 mm. Tloušťka ramen je u trnu 6 mm, pozvolna se zužuje na 2,5 mm u plotének. Prohnutí ramen je plynulé, s větším stoupáním na straně blíže trnu. Radius, v němž se ramena rozbíhají, připomíná písmeno V. Spoj ramen je mírně nadsazen vůči trnu. Ploténky ve tvaru připomínající číslici 8, jsou prolomeny dvěma kruhovými otvory o průměru 3 mm. Napojení na ramena je pozvolné. Obě strany plotének jsou ploché, bez jakékoliv úpravy u vstupu nýtků. Po celé délce trnu s bodcem a na ramenech jsou patrné zbytky zdobení v podobě tenkých příčných drážek. Drážky jsou asi ve vzdálenosti 1 mm od sebe – snad se jedná o zbytky tautování.

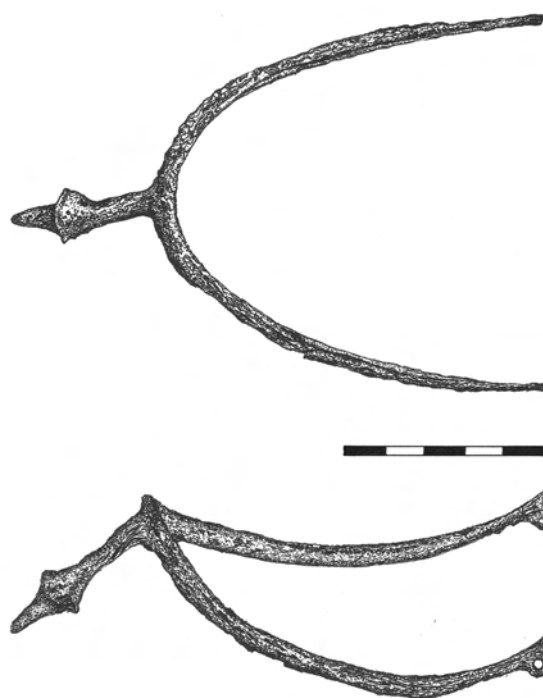
Analogie: Ruttkay 1976, 349.

Datace: V důsledku chybějících analogií lze ostruhu pouze rámcově řadit do období 12.–13. století. Usuzujeme tak zejména z tvaru trnu, stylizovaného bodce a do značné míry archaického vzhledu plotének, které se v této podobě u mladších ostruh již neobjevují.

B 5 (obr. 8)

Naleziště: Solanská hora (k. ú. Chrástany u Dřemčic); horské sedlo spojující vyvýšené okraje zmíněné hory.

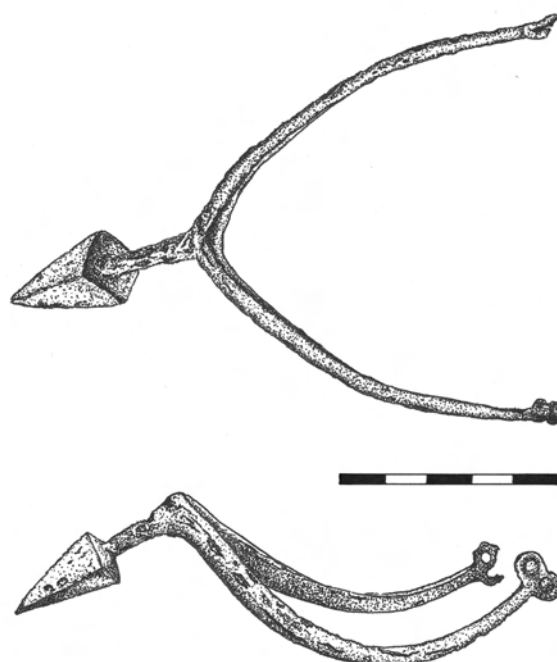
Popis: Délka 135 mm, šířka 95 mm, hmotnost 56,5 g. Ostruha je osazena jehlancovitým čtyřbokým bodcem o délce 30 mm. Základna bodce má rozměr 14 × 14 mm a její plocha je mírně vypouklá (cca 1,5 mm) – ve svém středu přechází na trn kruhového průřezu. V místě, kde trn navazuje na bodec, je jeho průměr 5,5 mm a kónicky se rozšiřuje na 8 mm až ke spoji ramen ostruhu. Délka trnu je 25 mm. Ramena mají pravidelný půlkruhový průřez, směrem k ploténkám se pozvolna zužují. V místě je-

Obr. 7. Ostruha s bodcem. Páleč, poloha Dolina (B 4)

Obr. 7A. Páleč. Přezka upínacího řemínku (B 4)

Obr. 8. Ostruha s jehlancovitým bodcem. Solanská hora (B 5)

⁸ Za konzultaci náleží poděkování N. Profantové z ArÚ AV ČR Praha, v. v. i.

jich spoje je průměr ramene 7,8 mm, zatímco u ploténky se tenčí na 4 mm. Ramena se rozbíhají v radiusu připomínajícím tvar písmene V. Rozevření ramen v místě plotének je 95 mm. Výrazné, ale plynulé prohnutí ramen je provedeno blíže ke stranám s ploténkami. Prohnutí ramene dosahuje vůči pomyslnému vrcholu ploténky a styčné části ramen 30 mm. Ploténka ve tvaru číslice 8 je na pravé straně osazena dvěma železnými nýtky s půlkulatou hlavou. Tyto nýtky prochází ploténkou a přidržují na její vnitřní straně železný plíšek. Ploténky jsou vysoké 13 mm, šířku mají 7,5 mm, jejich tloušťka je 2 mm. Otvory v ploténkách se z vnějšího okraje směrem dovnitř kónicky zužují a půlkulaté hlavičky nýtků jsou tak z části zapuštěné. Vnitřní strana plotének je zcela plochá.

Analogie: Ruttkay 1976, 349 – skupina B, typ 2, varianta e.
Datace: 12.–13. století.

B 6 (obr. 9)

Naleziště: Poblíž silnice na rozhraní katastrů Štěpánov u Lukova a Radovesice u Bíliny; svažité lesní prostor nad potočným korytem.

Popis: Délka 100 mm, šířka 80 mm, hmotnost 35,26 g. K ostruze je přisazen atypický krátký trn kvadratického průřezu s malým jehlancovitým bodcem. Celková délka trnu s bodcem je 16 mm, přičemž délka samotného bodce je 7 mm. V místě kruhovitě základny trnu o průměru 8 mm a přechodu na bodce je patrně zdobení v podobě tenkých obrub (drážek). Tloušťka průřezu trnu v nejširší části je 12 mm. Ramena oválného průřezu se směrem k ploténkám plynule zužují. U styčné části ramen je jejich tloušťka 5 mm, výška průřezu 9 mm. Na straně plotének je tloušťka ramen 4–5 mm, výška průřezu je 5–6 mm. Ramena jsou výrazněji prohnutá na straně plotének a radius, v němž se rozbíhají, připomíná písmeno V. Výška prohnutí ramen činí 30 mm. Na očkovité ploténce o průměru 12 mm se zachovaly fragmenty háčků k přichycení řemínků. Absence druhé ploténky, kde byla pravděpodobně uchycena přezka a háček, naznačuje příslušnost ostruhy k levé noze jezdce.

Analogie: Pro porovnání je možné užít typologického řazení A. Ruttkaye (1976, 347–352), které naznačuje kombinaci dvou typů – skupiny B, typu 4, varianty d a skupiny C, varianty b (srov. obr. 2).

Datace: 12.–13. století. Až na přítomnost trnu s bodcem má ostruha veškeré typologicky shodné atributy s ostruhami druhé poloviny 13. století a první poloviny století následujícího. Je tedy pravděpodobné, že se jedná o jeden z posledních typů ostruh, jenž byl ještě osazen bodcem.

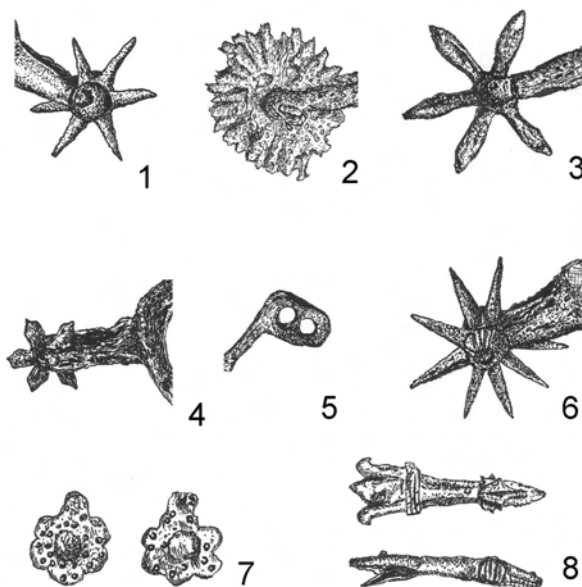
C. Ostruhy s ozubeným kolečkem

Posledním typem jsou ostruhy s ozubeným kolečkem (dále jen OK). Poněkud masivnější jsou OK na ostruhách z přelomu 13. a 14. století, pro která jsou charakteristické ostny s pravidelným (obr. 10:1), mnohdy zploštělým kónickým tvarem (obr. 10:6).

V průběhu 14. století se objevují různé varianty způsobu výroby OK a také jejich tvar a velikost zaznamenávají výrazné změny. Objevují se OK v podobě plochého radélka (obr. 10:2), ale také kovaná z masivnějšího materiálu, než je ostruha sama (obr. 10:3).

Obr. 9. Ostruha s bodcem. Štěpánov u Lukova (B 6)

Obr. 10. 1 – detail ozubeného kolečka ostruhy ze Solanské hory (C 7); 2 – detail ozubeného kolečka ostruhy ze Solanské hory (C 12); 3 – detail ozubeného kolečka ostruhy z Dřevců (C 10); 4 – detail ozubeného kolečka ostruhy z Pákovy hory (C 9); 5 – detail ploténky s očky ostruhy z Lukova (C 11); 6 – detail ozubeného kolečka ostruhy z Pákovy hory (C 8); 7 – část ozdobné garnitury ostruhy z Pákovy hory (C 8); 8 – nákončí upínacího řemínku ostruhy z Pákovy hory (C 8)

V případě nálezu ostruhy z jižní straně Pákovy hory je pozoruhodné tvarování ostnů OK do kyjovitého tvaru, s malým trnem na jeho vrchní straně (obr. 10:4).

Dalším prvkem ostruhy, jenž se v průběhu 14. století proměňuje, je ploténka v podobě očka. Nejspíš v průběhu druhé poloviny 14. století se zdvojuje tak, že každá strana uchycení řemínku (vrchní a spodní) má své očko (obr. 10:5).

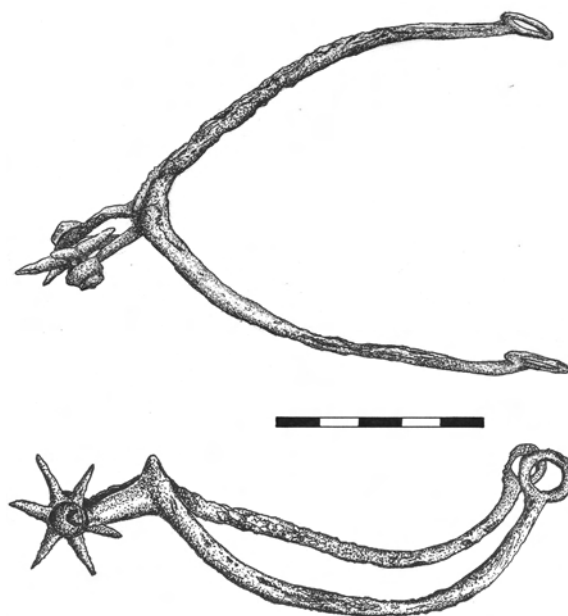
Obdobně prochází řadou změn i tvarování a profilace ramen. U žádné z ostruh osazených OK není patrná snaha o provedení složitější výzdoby. Drobný náznak lze spatřit v podobě okrasných lemů (stejně jako na ostruhách s bodcem). Ten je patrný ve zmíněných případech na obou koncích trnů (krčků). Výjimku tvoří ostruha nalezená v prostoru vrcholové partie Pákovy hory (obr. 12). V prostoru styčné části ramen je na jejich horní straně zvýrazněná plocha pomocí vrubořezu (rybiny). OK je složeno z masivnějších plošších ostnů výrazně kónického tvaru (obr. 10:6). Součástí ostruhy jsou dvě tepané rozety, které zdobily vnější stranu horního řemínku (obr. 10:7).

Ozdobně provedené jsou i háčky, které sloužily k uchycení řemínků – do podoby stylizovaných květů lilie. K ostruze patří ještě nákončí upínacího řemínku. To má podobu dračí hlavy a i přes svůj malý rozměr je detailně propracováno (obr. 10:8). Při vizuálním porovnání všech nalezených exemplářů je patrné, že se zmíněná ostruha svým zpracováním ze souboru vymyká. Nabízí se vysvětlení, že se jedná o import, například z území nedalekého Saska. Doklady pro to však nemáme.

C 7 (obr. 11)

Naleziště: Solanská hora (k. ú. Chrástany u Dřemčic); sedlo propojující vyvýšené okraje zmíněné hory, které patrně sloužilo jako jediná možná cesta či stezka v této vrcholové partii.

Popis: Celková délka 135 mm, šířka v místě největšího rozevření ramen 85 mm, hmotnost 34,98 g. Krček ostruhy držící osičku s OK nemá prakticky žádnou základnu, tvoří ho dvě raménka trojúhelníkového průřezu o délce 27 mm. V místě usazení na patě ostruhy má krček průměr 9 mm a kónicky se zužuje na 5 mm, kde přechází do útvaru s půlkulovitým průřezem. Toto ukončení krčku slouží jako pouzdro s otvory, ve kterých je usazena osička držící OK o průměru 30 mm a tloušťce 3 mm. OK má tvar hvězdice se šesti ostny. Středový otvor, skrz který prochází osička, má průměr 5 mm. Osička procházející skrze půlkulovité ukončení krčku má průměr 1,8 mm. Na pravé straně je zcela zapuštěna, na levé části krčku vystupuje přes okraj. Ramena ostruhy mají průřez oválný, na vnitřní straně mírně zploštělý. Větší průměr ramene (výška) v místě paty je 7 mm a zužuje se na 4,5 mm v místě napojení plotének. Pozvolna se také mění menší rozměr průřezu (šířka), ze 4,5 mm u paty na 2,5 mm u plotének. Rozevření ramen ostruhy je tvarováno v radiusu připomínajícím písmeno V. Prohnutí ramen je plynulé, ale výraznější blíže k ploténkám. Výška prohnutí

Obr. 11. Ostruha s ozubeným kolečkem. Solanská hora (C 7)

ramen v pomyslném propojení styčné části ramen a vrcholu ploténky je 38 mm. Ploténky jsou napojené kolmo ke konci ramen, mají tvar kruhového očka o průměru 14 mm. Vnitřní průměr je 8,5 mm, tloušťka ploténky činí 1–1,5 mm.

Analogie: Ruttkay 1976, 350 – skupina C, varianta b.

Datace: 13.–14. století.

C 8 (obr. 12)

Naleziště: Páková hora (k. ú. Pálec u Milešova); severozápadní roh vrcholové části hory s kamenitým podložím.

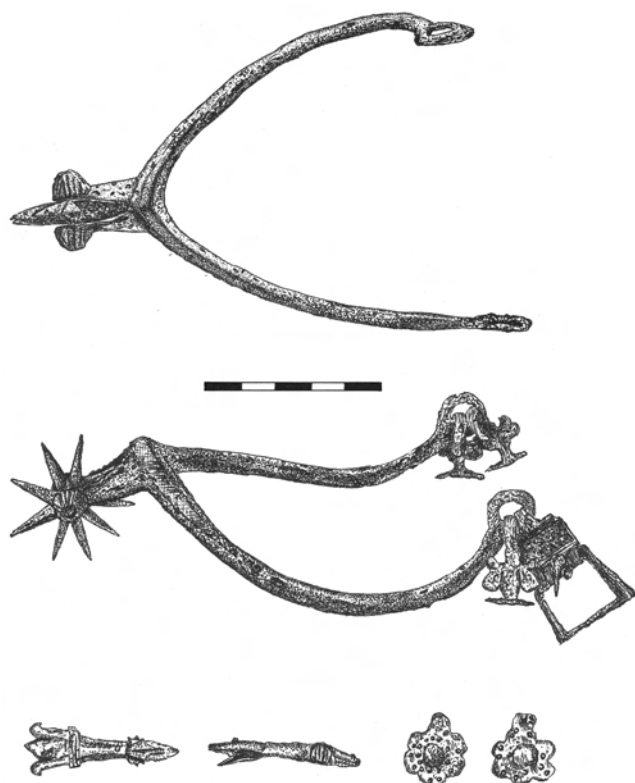
Popis: Délka 145 mm, šířka 93 mm, výška 42 mm, hmotnost po konzervaci 86,3 g. Ostruha je osazena OK s devíti ostny o průměru 37 mm a tloušťce 5 mm. Osa kolečka je usazena v masivních pouzdrech s příčným i podélným zdobením. Průřez krčku je kvadratický, tvar kónický. V místě styku ramen je patrné zdobení v jeho horní části (vrubořez). Průřez ramen je oválný, o průměru 6 mm. Zalomení ramen je výraznější blíže k ploténkám. Očkovité ploténky mají průměr 17 mm. Součástí nálezu jsou 3 ks háčků k zavěšení řemínků, které jsou stylizovány do tvaru liliových květů. Zachovalá přezka svou pozicí naznačuje příslušnost k pravé noze. Další dvě ozdobné aplikace řemínků (na vnější straně) představují tepané rozety s květinovým vzorem o průměru 18 mm. Unikátní částí kompletu je nákončí stahovacího řemínku o délce 43 mm a šířce 15 mm. V místě jeho uchycení je zpodobněn květ (pravděpodobně lilie), který plynule přechází v hlavu draka. Stav dochování předmětu je mimořádně dobrý.

Analogie: Za vhodnou paralelu k tomuto nálezu lze uvést ostruhu objevenou při výzkumu z let 2004–2005 v České ulici č. 10 v Brně (Sedláčková 2007, 191–193, obr. 147).

Datace: 13.–14. století.

C 9 (obr. 13)

Naleziště: Páková hora (k. ú. Pálec u Milešova); střední část jižní straně hory, přibližně 5–10 m od využívané cesty.

Obr. 12. Ostruha s ozubeným kolečkem. Páková hora (C 8). Dole: ozdobná garnitura

Popis: Délka 123 mm, šířka 100 mm, výška 32 mm, hmotnost po konzervaci 34,05 g. Ostruha má krček dlouhý 20 mm s oválnou základnou o průměru 10 × 7 mm. OK má průměr 20 mm a tloušťku 4 mm. Ostny v počtu šesti kusů jsou směrem od středu OK kyjovitě rozšířeny s náhlým přechodem do drobné špice. Ramena ostruhy mají oválný až elipsovitý průřez. V místě spoje ramen je jejich výška 11 mm a tloušťka 4,5 mm. Výška poté narůstá na 5,5 mm až do místa zlomu ramen. V místě průhybu ramen se průřez mění na tloušťku 2 mm a výšku 4 mm. Radius, v němž jsou ramena rozevřena, připomíná písmeno U. Ploténky mají tvar kruhového očka o průměru 1,4 mm a tloušťce 2 mm.

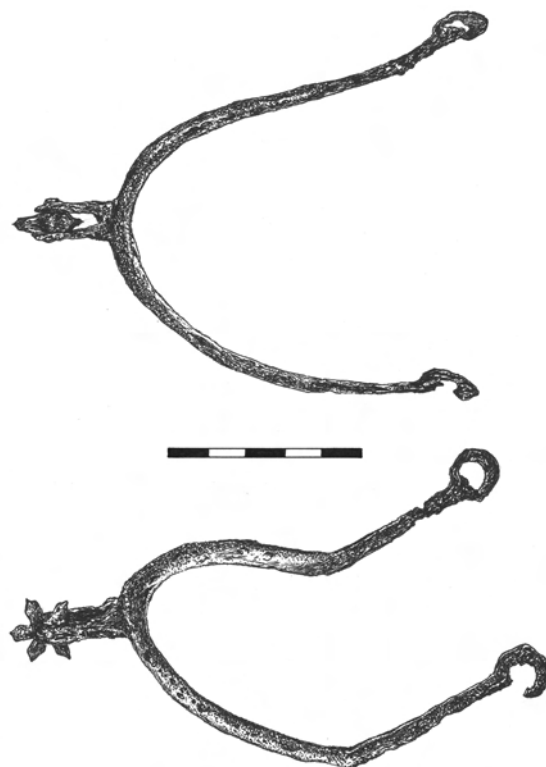
Analogie: *Krajíc* 2003, I, 120–123.

Datace: Druhá polovina 14. století až husitské války.

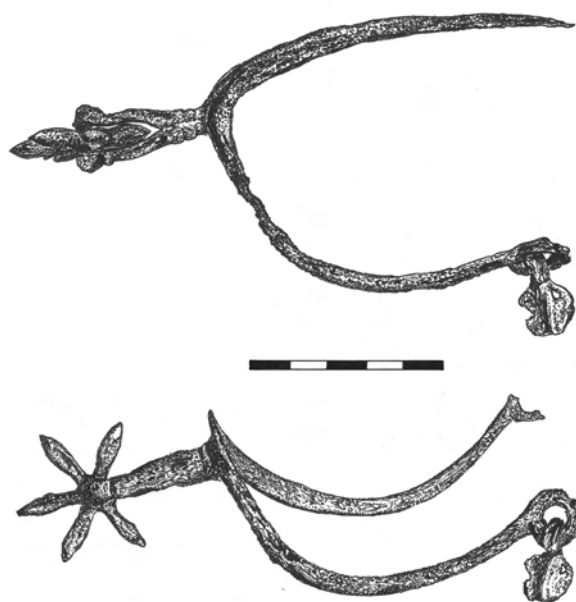
C 10 (obr. 14)

Naleziště: Dřevce, poloha U Studánky (na rozhraní tří katastrů – Lukov u Bíliny, Mukov a Červený Újezd u Mukova); lesní mírně svažité prostor s kamenitým podložím.

Popis: Délka 140 mm, šířka 68 mm, hmotnost po konzervaci 45,55 g. Rameno ostruhy je druhotně ohnuté, takže původní šířka mohla být (pravděpodobně) vyšší – až 85 mm s ohledem na pomyslnou středovou osu. Krček ostruhy osazený OK má délku 34 mm a průměr 9 mm. Má elipsovitou základnu, v místě napojení na ramena jsou patrné ozdobné drážky kopírující obvod krčku. Krček je mírně kónický, směrem ke konci se mírně zužuje. OK tvoří šesticípá hvězdice s masivními hroty (ostny). Průměr OK je 37 mm, tloušťka je 5,5–6 mm. Ramena ostruhy jsou oválného až kruhovitěho průřezu. V místě, kde se rozbí-

Obr. 13. Ostruha s ozubeným kolečkem. Páková hora (C 9)

Obr. 14. Ostruha s ozubeným kolečkem. Dřevce, poloha U Studánky (C 10)

hají, je výška jejich průřezu 10 mm a u plotének činí 2,5 mm. Prohnutí ramen je pozvolné, jeho výška (prohnutí) je 35 mm. Tloušťka ramen je po celé jejich délce 4 mm. Obě jsou tvarována v radiusu připomínajícím tvar písmene V. Konec ramen je kovaný (stočený) do kruhovitěho tvaru a vytváří tak typické očko. To se na pravé straně zachovalo včetně háčku na uchycení řemínku.

Analogie: *Durdík – Valentová* 1996.

Datace: 14. století.

C 11 (obr. 15)

Naleziště: Lukov (k. ú. Lukov u Bíliny) – prostor nad Velkou skálou; kamenitá plošina mimo dosah cest.

Popis: Délka 135 mm, šířka 90 mm, výška 34 mm, hmotnost 45,21 g. OK, jímž je ostruha osazena, má tvar šestičipé hvězdy o průměru 30 mm a tloušťce 5 mm. Kolečko je vsazeno do krčku o celkové délce 40 mm, výšce 8 mm a šířce 7 mm. Průřez krčku je elipsovitý. Ramena mají v místě, kde se rozbíhají, výšku 8 mm a tloušťku 4,5 mm. Obě ramena mají pravidelné prohnutí a směrem k ploténkám se zužují na tloušťku 2,5 mm a výšku 4 mm. Rozevření ramen ostruhu je tvarováno v radiu připomínajícím písmeno V. V místě, kde se ramena rozbíhají, je patrně větší zploštění průřezu na tloušťku 1 mm. Spoj ramen je mírně nadsazen krčku, a to o 9 mm. Průřez ramen je po celé délce oválný. Ploténky mají nepravidelný oválný tvar při délce 16,5 mm, výšce 13 mm a tloušťce 1,5 mm. Na rozdíl od předešlé ostruhu jsou v ploténkách prolomeny dva otvory (očka) o průměru 5 mm. Vnitřní strana plotének je mírně vyduťatá.

Analogie: *Krajíc 2003*, I, 120–123.

Datace: Ve shodě s předchozím kusem (C 10) lze ostruhu zařadit do průběhu 14. století a pro upřesnění použít datování R. Krajíce od druhé poloviny 14. století až po husitské války.⁹

C 12 (obr. 16)

Naleziště: Severozápadní úpatí Solanské hory (k. ú. Chrástany u Dřemčic); mírně svažité zalesněný prostor poblíž užívaných cest.

Popis: Délka 135 mm, šířka 87 mm, výška 30 mm, hmotnost po konzervaci 34,36 g. Ostruha je osazena plochým OK. Jeho průměr je 35 mm a tloušťka ve středu 3 mm. Délka krčku, jenž je vlastně v celé své délce vidlicí, je 33 mm. Krček má kruhovou základnu o průměru 7–8 mm. Místo, kde se ramena rozcházejí, je mírně nadsazené vůči základně krčku. Ramena mají plochý průřez s mírně zaoblenými hranami a esovité zalomení. Výška průřezu je 9 mm, tloušťka 3–4 mm, zužuje se směrem k ploténkám až na 2 mm. Ramena jsou tvarována v radiu připomínajícím tvar písmene U. Ploténky (v podobě oček) jsou k ramenům připojeny svou horní partií. Vnitřní průměr očka je 9 mm, vnější 19 mm.

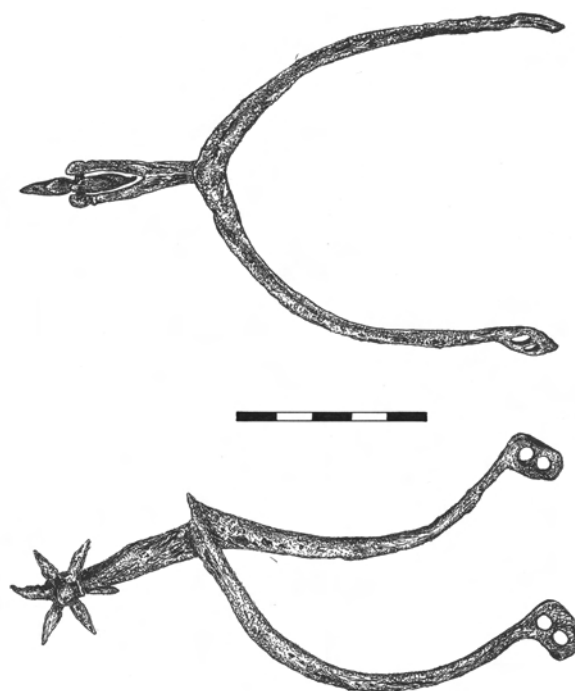
Analogie: *Krajíc 2003*, I, 120–123.

Datace: 14.–15. století.

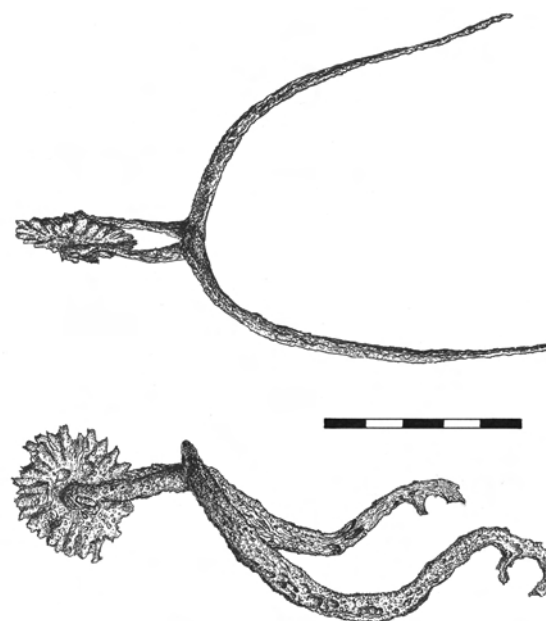
C 13 (obr. 17)

Naleziště: Severovýchodní úpatí masivu Hradišťan (k. ú. Lukov u Bíliny) – poloha Pod Hradišťany; mírně svažité zalesněný prostor.

Popis: Délka 150 mm, šířka 92 mm, výška 35 mm, hmotnost 95,2 g. Ostruha má v krčku vsazeno OK o průměru 39 mm s ostny v počtu osmi kusů. Krček má základnu kapkovitého průřezu a délku 45 mm. Esovitě tvarovaná ramena mají oválný průřez. Jsou tvarována v radiu připomínajícím písmeno V. U styčné části je výška průřezu 18 mm a šířka 7–8 mm, postupně se zmenšuje na výšku 5 mm a šířku 4 mm v místě přechodu na očkovitou ploténku. Očko (ploténka) má vnitřní průměr 7 mm a vnější 15–17 mm. Ostruha má v detailu patrné zdobení

Obr. 15. Ostruha s ozubeným kolečkem. Lukov, poloha Velká skála (C 11)

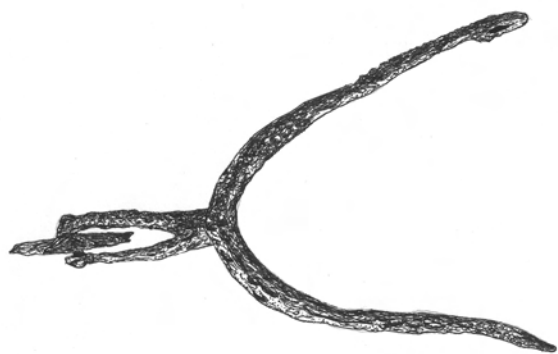
Obr. 16. Ostruha s ozubeným kolečkem. Solanská hora (C 12)

(vrubořez) v podobě diagonálních drážek ve tvaru písmene V – na místě bočních částí krčku a místech výrazného prohnutí ramen. Součástí ostruhu je zčásti dochovaná přezka o délce 74 mm a šířce 22 mm.

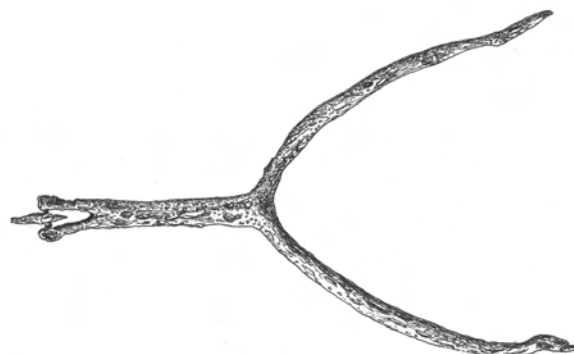
Analogie: Shodně s předchozím kusem.

Datace: Druhá polovina 14. století s možným přesahem do 15. století.

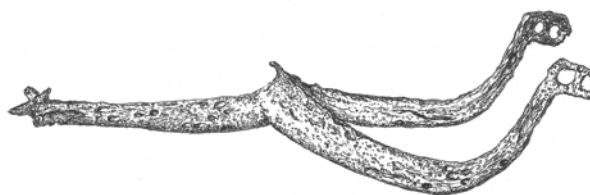
⁹ S poukazem na změnu tvarování jednoduchého očka (ploténky) do podoby zdvojeného záměrně používáme obě uvedené analogie (viz předchozí kus), jež nám poskytují detailní náhled na chronologický vývoj shodného typu.

Obr. 17. Ostruha s ozubeným kolečkem. Lukov, poloha Pod Hradištany (C 13)

Obr. 18. Ostruha s prodlouženým krčkem. Pařez (C 14)

C 14 (obr. 18)

Naleziště: Severozápadní úpatí vrchu Pařez, též Kloc (k. ú. Kostomlaty pod Milešovkou); zalesněný, prudce svažité a kamenitý terén.

Popis: Délka 160 mm, šířka 95 mm, výška 27 mm, hmotnost 54,5 g. Ostruha s výrazně prodlouženým krčkem, délka krčku činí 57 mm. Ostruha je osazena zčásti zachovalým OK se šesti ostny a tloušťkou 2–3 mm. Průřez krčku je kruhový o průměru 7–10 mm. Výška ramen na styčném místě je 17 mm a dále se snižuje na výšku 5 mm. Tloušťka ramen se z 5 mm zužuje až na sílu 3 mm v místě plotének, přičemž průřez je půlkruhový. Rozevření ramen ostruhy je tvarováno v radiusu připomínajícím písmeno V. Vrcholová část místa, kde se ramena sbíhají, je vytočená směrem ke krčku. Ploténky jsou nepravidelně oválného tvaru s rozměry 18 mm (délka) a 10 mm (výška) a dvěma vertikálně umístěnými kruhovými otvory o průměru 4–5 mm. Vnitřní plocha je mírně vydutá.

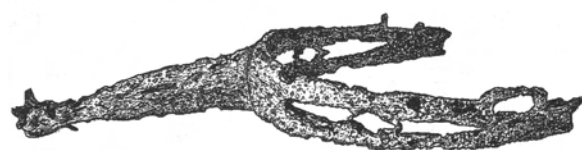
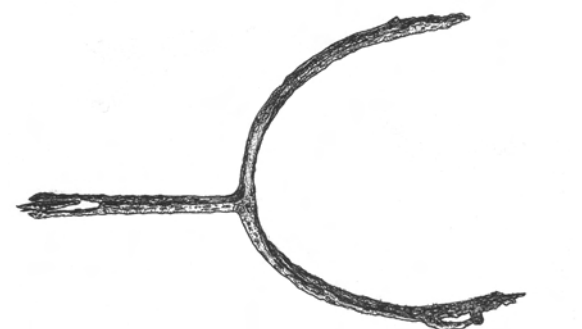
Analogie: Krajíc 2003, II, 27, tab. 16; Clark ed. 1995, 144, fig. 351.

Datace: Krajíc tento typ klade do zánikového horizontu Sezimova Ústí z počátku husitských válek. Clark (ed. 1995) ostruhu datuje do období celé první poloviny 15. století – k tomu se přikláníme, ačkoli nemůžeme *a priori* vyloučit, že v našich zemích tento typ přežívá i déle.

C 15 (obr. 19)

Naleziště: Lukov (k. ú. Lukov u Bíliny) – poblíž silnice v prostoru zvaném Rovina; lesní prostor s kamenitým podložím a terénními nerovnostmi.

Popis: Délka 142 mm, šířka 82 mm, výška 20 mm, hmotnost 43,7 g. Ostruha s prodlouženým krčkem – krček o délce 58 mm a tloušťce 5 mm má kosočtverečný průřez, jenž se pozvolna zužuje směrem k ozubenému kolečku s šesti ostny. Z tvarování krčku, který je vychýlen z osy k levé straně, usuzujeme na pravé provedení (pravá

Obr. 19. Prolamovaná ostruha s prodlouženým krčkem. Lukov, poloha Rovina (C 15)

noha). Ramena mají lehce půlkruhovitý průřez, v ploše jsou zdobena prolamovaným dekorem (snad motiv čtyřlístku). Výška ramen je u styčné části 17,5 mm a postupně se zužuje na 8 mm v místě, kde se ramena napojují na očkovité ploténky (zčásti dochované). Tloušťka ramen v místě napojení krčku je 5 mm, na jejich koncích 2 mm. Součástí ramen jsou obdélníkové rámečky sloužící k uchycení řemínku zapínání. Nachází se ve dvou třetinách délky ramen na jejich vrchní hraně. Ramena jsou tvarována v radiusu připomínajícím písmeno U.

Analogie: Wagner 2006; sbírka Deutsches Historisches Museum, inv. č. W 1567 (dostupné online: http://www.dhm.de/datenbank/dhm.php?seite=5&fld_0=AK006404).

Datace: Obecně do 16. století (?).

C 16 (obr. 20)

Naleziště: Severní úpatí Pákovy hory (k. ú. Páleč u Milešova); zalesněné svažité prostředí s kamenitým, znělovým, podložím.

Popis: Délka 140 mm, šířka 80 mm, výška 15 mm, hmotnost 66,9 g. Ostruha má půlkulatý průřez ramen, jejichž sevření (radius) připomíná písmeno U. Zachované háčky k uchycení upínacích řemínků (v počtu tři kusů) umožňují jednoznačné určení provedení (pro levou nohu) – vzhledem k chybějící přezce na levé vnější straně. Krček o délce 29 mm, půlkruhového profilu, je opatřen šesticípým OK ze stříhaného plechu.

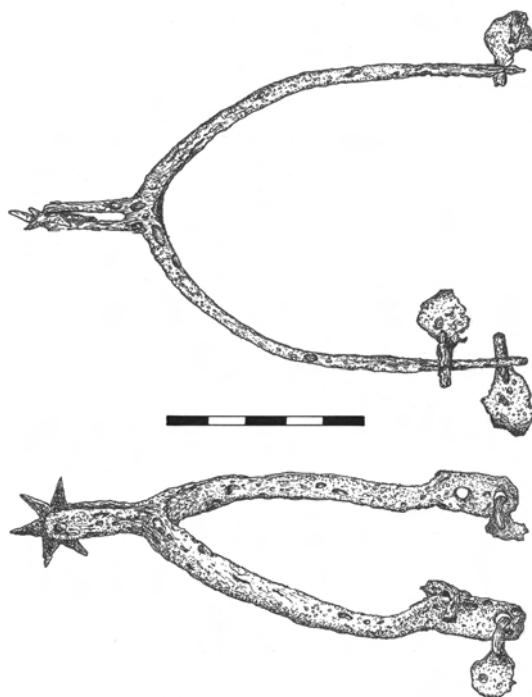
Datace: Absence odborného zpracování tohoto typu v literatuře nedovoluje bližší chronologické zařazení.¹⁰ Prozatím se tedy přikláníme k obecnému zařazení do 15. až 17. století. Typologicky podle našeho soudu odpovídá až počátku raného novověku.

C 17 (obr. 21)

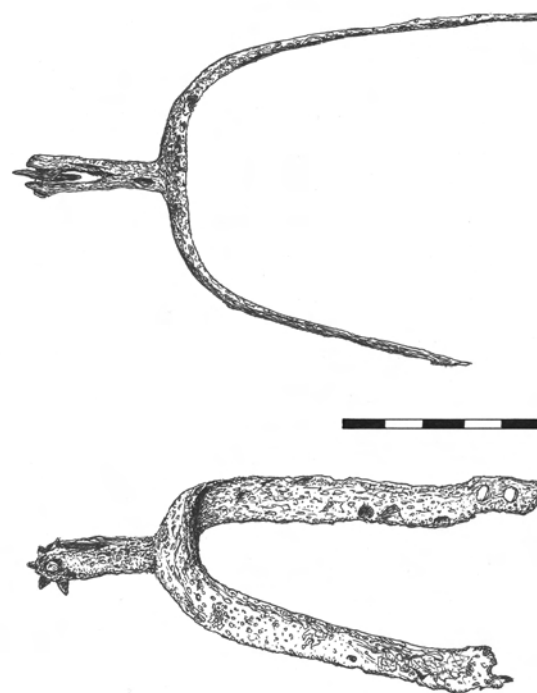
Naleziště: Západní úpatí Pákovy hory (k. ú. Páleč u Milešova); zalesněné svažité prostředí s kamenitým podložím.

Popis: Délka 135 mm, šířka 90 mm, výška 23 mm, hmotnost 61,57 g. OK sestává z šesti ostnů a je zhotoveno patrně ze stříhaného plechu. Krček o délce 35 mm je mírně ohnutý směrem dolů. Ramena se svírají v radiusu připomínajícím písmeno U. Ploténky jsou jako u předešlého typu zapracovány do plochy ramene, jež je na konci mírně přízvednuto. Jeho výška v průřezu na straně vztyčené plochy je 15 mm a zužuje se až na 10 mm v místě, kde jsou otvory na uchycení háčků. Tloušťka ramen v prostoru uchycení krčku je 5 mm, v místě ploténky 2 mm.

Datace: Tak jako u předešlého nálezu je datování pouze obecné do rozmezí 15.–17. století. Nález rovněž typologicky považujeme za spíše až rané novověký.

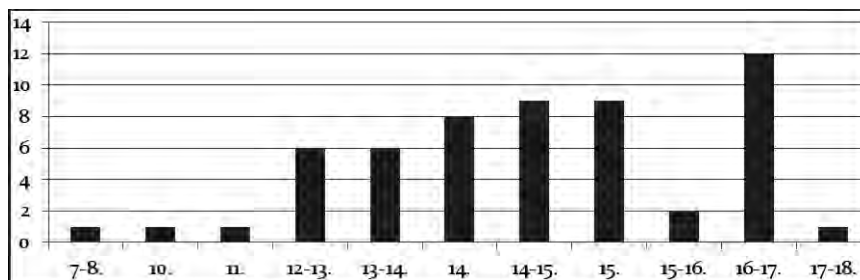
Obr. 20. Ostruha s ozubeným kolečkem. Páková hora (C 16)

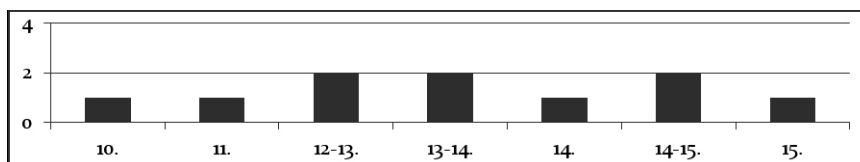
Obr. 21. Ostruha s ozubeným kolečkem. Páková hora (C 17)

¹⁰ Na problematiku datace v poslední době poukazuje P. Žákovský (2011, 501–503).

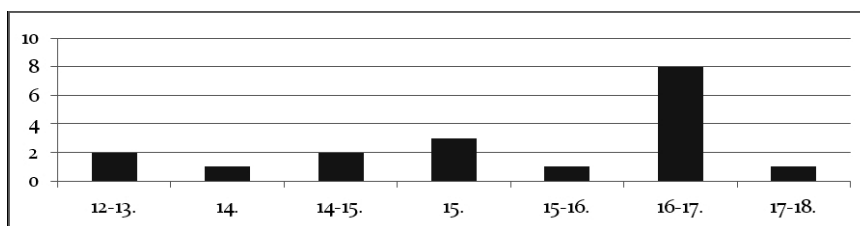
Obr. 22 Celkový přehled
nálezů podle datace

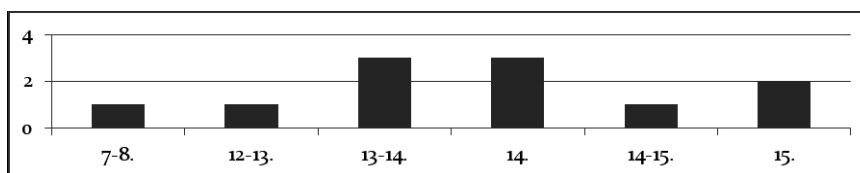
Obr. 23. Přehled nálezů podle
místa nálezu – vrcholové
partie hor

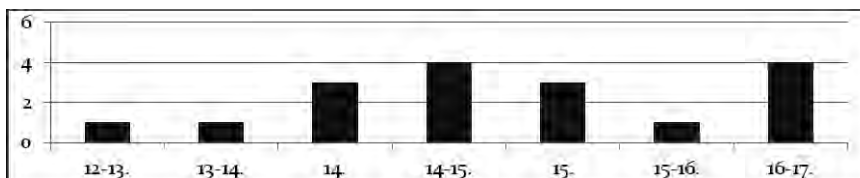
Obr. 24. Přehled nálezů podle
místa nálezu – stávající
komunikace

Obr. 25. Přehled nálezů podle
místa nálezu – zaniklé
komunikace

Obr. 26. Přehled nálezů podle
místa nálezu – ostatní plocha
(převážně svažitý lesní terén)

ZHODNOCENÍ

Malý počet nálezů raně středověkých typů ostruh napovídá, že se jedná o předmět, který používala nepříliš početná skupina jedinců, kterou zpravidla označujeme jako jízdní elitu. Nepočtené aktivity člověka v této části Českého středohoří lze spojovat především s komunikacemi. Počet nalezených předmětů výrazně narůstá od období vrcholného středověku. Kromě faktu, že ostruhy byly v té době již mnohem dostupnější, s tím souvisí i změna využití krajiny a obecně nárůst aktivit v oblastech dříve řídkěji osídlených. Vedle existence dálkových cest skrz hory a samozřejmě vesnic, se v dané oblasti a v jejím okolí rozvíjí v předhusitském i husitském období výstavba opevněných sídel ve vrcholových polohách (hrad Kostomlaty, Milešov, Ostrý, Košťálov, Oltářík aj.). Prostředí a nálezové okolnosti nám bohužel nedávají možnost interpretovat nalezené ostruhy jako předměty jednoznačně vojenského, nebo naopak jednoznačně civilního charakteru. Při průzkumu v prostorách zaniklých a stávajících komunikací nebyly zachyceny žádné předměty, jež by dokazovaly pohyb vojensky organizovaných skupin či jednotlivců. Přinejmenším v jednom případě však máme z písemných pramenů doloženo válečné tažení spojené s obléháním hradu Kostomlaty (1434), o kterém píše např. A. Sedláček (1999, 205); to by se však nejspíše projevilo masivním výskytem ostruh shodné datace. Snáze je možné nálezy vyložit jako doklad jiné aktivity, kterou je využívání lesních porostů ve vyšších polohách hor k intenzivnímu lovu, při kterém jezdci nezdědka ztráceli různé části své výstroje. Podpůrným argumentem může být přítomnost častých nálezů hrotů střel do kuše, a ve spojení se staršími typy ostruh potom hrotů šípů do luku. Ty jsou nachá-

zeny většinou v obtížně dostupném terénu (strmé zalesněné svahy, kamenitá úpatí kopců apod.). Na základě porovnání kvality a způsobu zpracování lze soudit, že ostruha v této fázi vývoje již neplní primární funkci společenského atributu svého majitele ve společnosti, ale stává se především praktickou jezdeckou pomůckou. V pohusitském období se ostruhy z našich nálezů postupně vytrácejí. Jejich absence může být důsledkem zániku opevněných tvrzí a hradů, jež ohraničují zkoumaný prostor tohoto regionu. Se zánikem opevněných sídel ustupují zřejmě i lovecké a vojenské aktivity v horách. Nejprudší nárůst nastává ovšem opět na přelomu 16. a 17. století. Raně novověké ostruhy by tak mohly být svědectvím vleklých tažení období třicetileté války. Zástupci mladších typů ostruh se pak již mezi nálezy prakticky nevyskytují.

Na závěr je třeba dodat, že přehledové grafy (obr. 22–26) mají pouze orientační charakter, neboť bohužel nevíme, nakolik je námi prezentovaný soubor reprezentativní. Není v našich fyzických silách a časových možnostech prohledat každý metr hor, navíc je naše oblast již po dlouhá léta stížena intenzivní činností hledačů pokladů, takže se už nikdy přesně nedozvíme, kolik artefaktů se tu skutečně našlo. Hledači s detektory sice až donedávna věnovali pozornost převážně barevným kovům, ale v poslední době obrací svoji pozornost i na železo, a to zejména proto, že barevné kovy se již mezi hledači považují za „téměř vysbírané“. Preventivní detektorový průzkum má tak nejen svoje opodstatnění, ale stává se zřejmě již jedinou a zároveň možná i poslední možností, jak z takto silně ohrožených oblastí získat ještě nějaké archeologické nálezy s relevantní výpovědní hodnotou.

ZÁVĚR

Výsledkem několikaletého průzkumu v Českém středohoří je nikoli nevýznamný soubor nálezů jezdeckých ostruh. V rámci něj jsou zastoupeny raně a vrcholně středověké typy až po ostruhy raně novověké. Nálezy lze rozdělit do tří základních skupin. První skupinu tvoří ostruhy s háčky, zastoupené dosud pouze jediným kusem ze 7.–8. století (obr. 3). Druhou skupinu zastupují typy s bodcem, které jsou datovatelné do období raného až vrcholného středověku (10.–14. století). Třetí skupinou jsou ostruhy s ozubeným kolečkem z vrcholného středověku až raného novověku. Z nich většina spadá rámcově do 13.–17. století. Výsledky našeho dosavadního průzkumu vrhají nové světlo na prozatím opomíjené, zdánlivě neosídlené oblasti ve vyšších zalesněných polohách (jakými mohly být např. tzv. lovecké hvězdy). Zde povětšinou dosud dochází k pouhému rabování archeologických nálezů hledači s detektory kovů, aniž by tyto diskutabilní aktivity měly svůj protipól v odborně vedeném a dostatečně metodicky zvládnutém archeologickém výzkumu nebo cíleném průzkumu. Archeologické nálezy nám tak z těchto dosud jen málo známých kontextů bohužel prozatím bez jakékoliv evidence mizí, čímž přicházíme o možnost jejich dalšího studia a odborného zhodnocení. Jaký to může mít dopad v rovině historické interpretace, nechť čtenář laskavě posoudí sám.

PRAMENY A LITERATURA

- Bubeník, J. 1988: Slované osídlení středního Poohří. Praha.
- Budinský, P. – Waldhauser, J. 2004: Druhé keltské pohřebiště z Radovesic (okres Teplice) v severozápadních Čechách. Archeologický výzkum v severních Čechách 31. Teplice.
- CDB IV-1: Šebánek, J. – Dušková, S. (edd.), Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV-1. Pragae 1962.
- Clark, J. ed. 1995: The medieval horse and its equipment, c. 1150–1450. Medieval finds from excavations in London 5. London.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradíšť v Čechách. Praha.
- Durdík, T. 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha (2. vydání).
- Durdík, T. – Valentová, J. 1996: Kolečková ostruha z hradu Šemberka, Castellologica bohemia 5, 229–230.
- Kavánová, B. 1976: Slované ostruhy na území Československa. Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně IV/3. Praha.
- Košíšová, P. 2004: Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh z územia Slovenska (12.–15. storočie), Archaeologia historica 29, 523–547.
- Kosmas: Kosmova kronika česká. Překlad K. Hrdina a M. Bláhová. Praha 2005.
- Krajíc, R. 2003: Sezimovo Ústí – archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I–II. Praha.

- MJ: Profous, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I-III, Praha 1947-1951; Profous, A. – Svoboda, J.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny IV, Praha 1957.
- Profantová N. 2013: Frühmittelalterliche Gräber mit Sporen aus Böhmen. In: F. Biermann – T. Kersting – A. Klammt (edd.), Soziale Gruppen und Gesellschaftsstrukturen im westslawischen Raum. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 70. Langenweissbach, 57-76.
- Ruttkay, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II), Slovenská archeológia 24, 245-395.
- Sedláček, A. 1999: Hradý, zámky a tvrže království českého 14. Praha (3.vydání).
- Sedláčková, L. 2007: Česká 10. Brněnská městská parcela do poloviny 14. století v odrazu hmotné kultury. Nepublikovaná diplomová práce, FF MU Brno.
- Smrž, Z. 1995: Höhenlokalitäten der Knovízker Kultur in NW-Böhmen, Památky archeologické 86, 38-80.
- Smrž, Z. 2011: Knovízské hradiště Hradišťany (k. ú. Mukov) v severozápadních Čechách. Příspěvek k interpretaci hradišť typu Plešivec, Archeologie ve středních Čechách 15, 267-277.
- Wagner, E. 2006: Středověk. Doba předhusitská a husitská. Praha.
- Žákovský, P. 2011: Zhodnocení kovových artefaktů z Nedakoníc. Příspěvek k lokalizaci husitského Nového Tábora, Archaeologia historica 36, 485-521.

A COLLECTION OF SPURS FROM THE CENTRAL BOHEMIAN UPLANDS

A small part of the Central Bohemian Uplands (a micro-region with an area of c. 10 km²) has been investigated with the help of metal detectors over the recent years. The elevation of the investigated area varies between 400-700 m above sea level. The whole mountainous area has been unfortunately pillaged by amateur treasure hunters for a couple of years, so the above mentioned investigation can be considered as a rescue mission. Even though, especially thanks to its intensity, it has been possible to recover, survey with the help GPS, and document a rich collection of iron artefacts from the Middle Ages and the modern period. A prominent role among them is played by spurs which are represented by almost sixty discovered items. The collection of spurs is typologically and chronologically quite diverse and according to the authors, their occurrence in a small territory can significantly contribute to research on their development. The axis of the chosen micro-region is an ancient link (road) between the medieval hillforts of Vlastislav and Bílina, which was used as early as the 10th century. A network of settlements similar to the current one sprang up along it during the 14th century at the latest.

In the 14th-15th centuries this network was enriched by several stone castles which were built on top of local mountains. The finds are divided into two basic groups. The first, less numerous group consists of early spurs with hooks and a prick (7th/8th to 13th/14th centuries). The other group is represented by types with a rowel which date from the high Middle Ages or the early modern period (13th/14th to 16th/18th centuries). Most of them generally belong to the 13th-15th centuries.

Fig. 1. Map of finds. Grey area – western part of the Protected Landscape Area Central Bohemian Uplands; grey lines – main routes of historic roads through the mountains; black lines – rivers (Elbe, Bílina, Ohře); black symbols with battlements – high medieval castles; small black dots – find spots of spurs. The ring indicates the location of the early medieval castle (hillfort) of Vlastislav

Fig. 2. Types of spurs from the 9th to mid-14th centuries according to finds from Slovakia

Fig. 3. Spur with hooks

Fig. 4.-9. Prick spurs

Fig. 10.-17. Rowel spurs and their parts

Fig. 18. Spur with an elongated neck

Fig. 19. Castellated spur

Fig. 20.-21. Rowel spurs

Fig. 22. General overview of finds according to dating

Fig. 23. Overview of finds according to place of discovery – top parts of mountains

Fig. 24. Overview of finds according to place of discovery – current roads

Fig. 25. Overview of finds according to place of discovery – abandoned roads

Fig. 26. Overview of finds according to place of discovery – other areas

MILAN ŠTOLBA
BÍLINA
stolbamilan@email.cz

LUBOŠ RYPKA
MUZEUM MĚSTA ÚSTÍ NAD LABEM, MASARYKOVA 1000/3, 400 01 ÚSTÍ NAD LABEM
lubos.rypka@seznam.cz